

УРАХУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЯК ФАКТОР УСПІШНОГО НАВЧАННЯ АРАБСЬКИХ СТУДЕНТІВ

Значний відсоток іноземних студентів, які отримують освіту в Україні, – представники арабських країн. Араби, одна з найчисленніших і постійно зростаючих груп населення Землі, належать до європеоїдної раси. На сьогодні араби є безроздільно домінуючим населенням в таких країнах Азії: Ірак, Ємен, Сирія, Саудівська Аравія, Ліван, Йорданія, Оман, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати, Бахрейн, Катар, в Палестинських територіях. Азіатські країни з арабським населенням називаються Машрік (арабською «схід»). Арабські країни Африки – Єгипет, Судан, Лівія, Туніс, Алжир, Марокко, Західна Сахара – Магриб («захід»). Кілька мільйонів арабів проживають поза Арабського світу – в Європі, Америці, Австралії, і арабські громади Європи та Америки постійно зростають.

Зазначимо, що «араб, як і американець, – це культурна характеристика, а не расова» (To be an Arab, like an American, is a cultural trait rather than racial). Таке визначення надається в книзі «Арабська культурна свідомість: 58 фактів», яка була видана офісом заступника начальника штабу з розвідки ЗС США з навчання та доктрини COMMAND FT. Лівенуорт (Канзас, січень 2006 р.) [1, с. 3].

Навчання не існує поза культурою, тобто «вне соціально унаследованной совокупности практических навыков и идей, характеризующих образ жизни» [2, с. 466]. В нашому випадку потрібно враховувати двосторонній чинник – це спосіб життя і ставлення до навчання арабських студентів, а також вплив на процес навчання національно-психологічних особливостей викладача. Завдяки такій соціальній обумовленості навчання виявляється складовою частиною культури, яка визначається як система колективно поділюваних цінностей, переконань, зразків і норм поведінки, які спільно формують спосіб життя людей [3].

Саме тому робота з арабськими студентами вимагає від викладача не лише високого рівня загальноосвітньої та професійної підготовки, а й володіння навичками міжкультурної комунікації, що спирається на знання національної культури арабів, їхньої етнічної та соціальної психології.

Як свідчать дослідження сучасних етнологів, сьогодні арабський етнос – це передусім етнолінгвістична спільнота, існування якої підтримується монолітною системою морально-етичних принципів, пронизаних ісламським віровченням, а також спільною арабською мовою. Саме на означених чинниках ґрунтується етнічна цілісність і самосвідомість арабів [4].

При загальних принципах, що лежать в основі навчання іноземним мовам, зокрема УМІ, приналежність учнів до певної нації з її особливою соціальною структурою, національно-культурною специфікою і національно-психологічними особливостями передбачає своєрідність педагогічного та методичного підходів.

Сучасні методисти відзначають необхідність урахування національної психології учнів шляхом реалізації принципу національно-орієнтованого навчання – такий спосіб організації процесу навчання, при якому здійснюється спрямованість викладання саме на дану національну аудиторію [6].

Цей принцип навчання іноземної (української) мови реалізується також при створенні національно-орієнтованих підручників, навчальних посібників та інших матеріалів.

Результати досліджень різних аспектів етнопсихології сприяють оптимізації навчання і виховання. Викладачеві, для того щоб планувати і прогнозувати бажаний ефект від педагогічного впливу на студентів, треба знати, який відбиток на сприйняття різних видів

педагогічного впливу накладають не тільки вікові, гендерні, а й національні особливості психічного світу людей [7].

Поінформованість викладача в області національно-специфічних особливостей психології студентів дозволяє будувати з ними максимально сприятливі взаємини і тим самим домагатися кращих результатів у навчальній роботі. Покращенню взаєморозуміння і вдосконаленню комунікації також сприяють особистий контакт зі студентами, знайомство з їхньою культурою, володіння національною мовою тощо.

Для орієнтування викладачів, які приступають до роботи в національних арабських групах, бажано проводити консультації з ознайомлення з національною психологією студентів-арабів, їхнім світоглядом, моральними цінностями, традиціями, звичаями, установками і стереотипами свідомості, культурою. Доцільно також створення матеріалів по країнах – узагальнюючу етносоціопсихологічну інформацію про народи, які їх населяють.

Льюїс Р. Д., британський культуролог, основну причину невдач у спілкуванні між європейцями та арабами сформулював так: «На Западі і в арабських країнах існують абсолютно різні уявлення про те, що таке добро і зло, що правильно і неправильно, логічно і нелогічно, прийнятно і неприйнятно. Вони живуть в абсолютно різних світах, кожен з яких організований по-своєму». [8, с. 342].

Розуміння національної психології представників арабських країн дозволить викладачеві відповісти на питання: наскільки можливе здійснення установки на рівнопартнерство, яка використовується в сучасній методиці, в процесі навчання в групах учнів даної етнокультурної приналежності. А. А. Леонтьєв з цього приводу пише: «Знання етнопсихологічних особливостей навчає дозволяє викладачеві орієнтуватися в різноманітних, порой досить складних, ситуаціях міжнародного спілкування, уникати непорозумінь, досягати взаєморозуміння і тим самим розширити і обогатити діапазон особистого спілкування з учнями в процесі педагогічного взаємодія» [9, с. 80].

Відзначимо, що національно-психологічні особливості арабських студентів не є перешкодою для впровадження нових інтенсивних форм навчання, однак при цьому необхідно враховувати ставлення учнів до тих чи інших компонентів навчального процесу, яке обумовлене їхньою етнокультурною приналежністю.

Питання підвищення комфортності навчально-аудиторного середовища надзвичайно важливе у педагогічному процесі. Методична практика показала, що арабські студенти надають великого значення факторам, які здатні викликати психологічну напруженість. Наведемо приклади деяких культурних та комунікативно-поведінкових особливостей арабських студентів, які вимагають урахування викладачем при навчанні української мови.

Великий вплив на формування характеру арабів надали ісламські традиції. Якщо в багатьох західних країнах церква відділена від держави, в більшості арабських країн цього немає. Громадська поведінка, політика і бізнес визначаються релігійними нормами. Тому, як показує наш практичний досвід, викладачеві – суб'єкту педагогічного спілкування – важливо прийняти принцип так званої помірності в спілкуванні зі студентами-арабами, що дозволяє уникнути обговорення гострих тем, які порушують властиві даній групі учнів норми мовної поведінки. Важливо уникати критики поглядів учнів, особливо в дискусіях на релігійні теми.

Треба завжди пам'ятати, що кожна дія будь-якого мусульманина теоретично строго регламентується Кораном. Коран як Боже слово відіграє дуже важливу роль у становленні відносин людини до оточуючих його людей і світу в цілому, у формуванні норм поведінки і спілкування, а іслам пронизує всі сфери людського життя.

Мусульманська релігія, яка регламентує практично всі сторони життя людей, зміцнила у свідомості арабів невіру в свої особисті перетворюючі можливості, виробила покірність і

смирненість. «Іншалла» («Все в руках Аллаха») – загальноживана фраза, що супроводжує будь-яку дію араба. В разі невдачі вони кажуть: «Так було завгодно Аллаху».

Необхідно враховувати, що в арабських країнах дуже сильні групові зв'язки. Тільки в соціумі людина набуває почуття впевненості в собі, надійності і безпеки. Тобто моделі поведінки, комунікації заздалегідь визначені груповими зв'язками. Часто студенти порівнюють свої вчинки з реакцією на них інших, у тому числі викладача. Прагнення будь-яким способом «зберегти обличчя» виражається в чутливості до думки оточуючих і не дозволяє публічно визнавати свої помилки. Самокритика є рідкісним винятком із загальних правил. Таким чином, визначаючи і виправляючи помилки своїх учнів, викладачеві бажано вживати такі вирази: «Як ви думаєте, можливо, краще сказати так ...?» або «Я вважаю, це не зовсім точно, а було б краще так ...» тощо.

Сім'я, родинні стосунки мають велике значення для арабів. Особистість на Сході цілком підпорядкована інтересам сім'ї, роду. Арабська сім'я зазвичай являє собою велику групу, об'єднану родинними зв'язками. На чолі сім'ї перебувають батьки, старші роду. Сім'я включає одружених синів, їхніх дітей, одружених онуків і правнуків. Нерідко, особливо в сільській місцевості, вони разом і живуть, спільно ведуть господарство. Сім'я заснована на владі чоловіка – глави сімейства. Взаємовідносини старших і молодших братів схожі на відносини між батьком і синами. Покірність і шанування старших – головна позитивна якість юнака. Син вважається мудрим, якщо дослухається порад старших. Отож, араб ніколи не виступає проти волі батька чи старших братів. Саме тому арабські студенти здебільшого отримують фахову освіту в Україні не за власним бажанням, а згідно з ухвалою старших членів сім'ї (батька, братів, родичів за чоловічою лінією). Цей факт доцільно враховувати викладачам, оскільки він суттєво впливає на внутрішню мотиваційну сферу студентів і інколи знижує їхню пізнавальну активність під час навчання. Взагалі, шанування влади, повага до сили – традиційний образ відносин між народом та її лідером в арабському світі. Сімейні відносини і сімейні традиції – це той стрижень, який пронизує все суспільство. Сім'я у арабів знаходиться на першому місці. Араби, які навчаються в Україні, порівняно довго на початку свого перебування не можуть абстрагуватися від сім'ї, і будь-яка негативна звістка з дому може послужити причиною їх замкнутості, зневіри, інколи невідвідування занять. Позитивним проявом сильних родових зв'язків можна вважати взаємовідповідальність кожного члена сім'ї за своїх рідних як у межах сім'ї, так і поза нею. Дуже часто арабські студенти інших груп, курсів і навіть вишів цікавляться навчанням і поведінкою свого брата (рідного, двоюрідного, троюрідного), племінника, дядька тощо.

Повага до віку є традиційною і визначає ступінь вихованості. Цей факт відбивається і в шанобливому ставленні до викладача. Тут важливо дотримуватися психологічної дистанції на певному рівні довірливості, а також постійно стежити за збереженням цієї дистанції при спілкуванні зі студентами.

До речі, етнопсихологічні особливості арабських студентів суттєво виявляються у ставленні до жінки-викладача. Основна частина викладачів, які працюють з арабами на початковому етапі, – жінки. Для вихідців з арабських країн це не зовсім прийнятно, оскільки арабське суспільство є суспільством чоловіків. Відносини з жінками жорстко регламентовані звичаями та шаріатом. Професійною викладацькою діяльністю займаються переважно чоловіки. Отож, у перші місяці навчання на підготовчому відділенні арабам складно усвідомити жінку в ролі викладача, організатора навчально-виховного процесу, а жінці-викладачеві дуже важко набути авторитету в арабських студентів. Питання психолого-педагогічної готовності жінки-викладача до роботи з арабськими студентами є одним з найскладніших.

Дуже важкі умови життя привчили арабів спокійно переносити труднощі і злигодні, закріпили у них такі якості національного характеру, як невибагливість, помірність, швидку пристосовуваність до будь-яких умов і терплячість. Крім того, цій національній групі властиві надзвичайна життєлюбність, миролюбність, незлопам'ятність, товариськість, гостинність, почуття гумору, спостережливість і винахідливість.

У арабів виявляється покірна готовність до праці, але здебільшого вони не відрізняються великою працьовитістю. Праця у них не поєднується з дисциплінованістю, педантизмом і точністю в роботі. Для більшості з них дозвілля і відпочинок важливіше результатів праці. Неробство і лень практично не засуджуються в суспільстві. Студент може бути відсутнім на занятті тільки тому, що сьогодні там, на батьківщині, у його дядька день народження або весілля у брата – такі важливі події вони не можуть пропустити, а тому повинні хоча б таким чином прийняти участь у святі.

При спілкуванні з арабськими студентами слід бути готовим до їх вільного відношення до часу. Тому всякого роду громадські заходи, зустрічі, екскурсії не слід обмежувати часовими рамками. Доцільно заздалегідь виходити з того, що обов'язково відбудеться яка-небудь затримка, відстрочка. Це часто викликає обурення з боку того, хто очікує, однак, якщо наполягати на суворому дотриманні графіка або на виконанні роботи строго до певної години, то у арабського студента може скластися враження, що ви нетерплячі і не в міру вимогливі. Не варто дивуватися також, якщо бесіда студентів з викладачем не буде обмежена закінченням занять. Ми, як представники європейської культури, налаштовані на результат нашої діяльності, тому шануємо кожен хвилину, намагаємося поважати не лише свій, а й чужий час. В арабів усе навпаки: час – це ніщо, головне – процес. Таким може бути процес спілкування, сидіння, слухання музики тощо. Араби вільно розпоряджаються і своїм, і чужим часом. На заняттях вони нікуди не поспішають і одночасно можуть займатися кількома справами. Часто розклад занять для цих студентів – це абстракція, яка має дуже слабе відношення до течії життя.

При першому знайомстві ваш арабський співрозмовник завжди висловить гостинність і люб'язність. Це данина традиції, оскільки серед арабів панує думка, що тільки така поведінка гідна мусульманина. Подальше спілкування може проходити менш гладко.

Арабське розуміння етикету забороняє співрозмовнику вдаватися до прямолінійних відповідей, бути категоричним, тому студенти всіляко ухиляються від визначеності, чітких відповідей «так» чи «ні». Замість цього вони зазвичай кажуть: «Ін Шаалаа» («Якщо Бог забажає»). До речі відзначати, це одне з числа трьох найулюбленіших арабами виразів. Назвемо інші два: «Букра» – «Завтра» (в значенні «не сьогодні») означає, що справа, яку доручено арабові, не викликає у нього зацікавленості і, швидше за все, так і не буде завершена найближчим часом, і «Маалеш» – «Нічого, зійде» (вживається в значенні вибачення, якщо людина спізнилася або не змогла що-небудь зробити). Так що, коли ви домовляєтеся про що-небудь з арабом (наприклад, про текст, який він не розповів сьогодні і повинен розповісти завтра), то ви неодмінно почуєте у відповідь: «Якщо побажає Бог, все буде готове завтра» («Букра ін Шаалаа»). І тут треба ясно собі уявляти, що може так статися, що і назавтра нічого готове не буде: або «Бог не забажав», або ще щось завадило. Спроба змусити араба щось зробити до певного терміну, коли він цього не хоче, ні до чого не приведе. Швидше за все, у нього зіпсується думка про вас, і він не зрозуміє, що ж вас змусило так нервувати, адже він і так робить все можливе.

Араби не відрізняються старанністю, вмінням спланувати свій робочий день. І поки вони не звикнуть до режиму роботи в навчальному закладі, ви не раз від них почуєте «Халас», що означає «Все, вистачить сьогодні», хоча заняття ще не закінчилося. У такій ситуації тільки винахідливість викладача, його доброзичливість, шанобливе ставлення до кожного студента

можуть врятувати становище. Не перешкодою буде також і особистий контакт викладача з лідером групи.

Існує поняття етикетної проксемики як невербального засобу спілкування. Це організація простору партнерів у момент спілкування. Зрозуміло, що люди по-різному ставляться до несанкціонованого порушення їхнього простору. Людині для комфорту необхідно перебувати на якійсь відстані від співрозмовника. Величина цієї дистанції залежить від національності людини, її соціального статусу, статі. Дуже характерною відмінністю студентів з арабських країн, з якою постійно стикається у своїй роботі викладач, є особливе ставлення до дистанції спілкування. Для культури європейських народів особиста дистанція людини під час міжособистісного спілкування має бути не менше ніж 45 см. «Культурна дистанція» між арабами звичайно коротша, ніж це ведеться у нас, і різного роду торкання під час спілкування можуть бути розцінені як звичайна невихованість. Араби ж при розмові можуть доторкатися один одного, і це вважається ввічливим і свідчить про взаємну довіру. Арабські студенти ніколи не дотримуються комфортної для нас дистанції і постійно порушують дозволені межі, що здебільшого драгує іншу сторону діалогу. Цим також пояснюється постійне намагання студентів привітатися з викладачем за руку.

Для арабів немає нічого важливішого за людське спілкування. Це легко помітити в повсякденному житті, наприклад під час відвідування студента. Вам обов'язково буде запропонована кава, і бесіда затягнеться надовго. Під час бесіди араби прагнуть уникати метушливості, поспішності, намагаються «зберегти обличчя» – і своє, і співрозмовника [10]. Дня них важливіше за все буде бесіда, ніж результат вашого візиту. Каву зазвичай подають в маленьких чашках, причому підливати її будуть до тих пір, поки ви не поставите чашечку на піднос, попередньо похитавши її великим і вказівним пальцями.

Для студентів-арабів характерними є емоційна нестійкість, самовпевненість. Це люди внутрішньо конфліктні, часто пред'являють великі вимоги до дотримання своїх прав. Коли виникають ситуації, при яких, на їхню думку, їх права порушуються, вони тут же об'єднуються для відстоювання справедливості. У деяких випадках арабські студенти не здатні визнати помилки один одного перед викладачем, доводячи (не завжди виправдано) неправоту останнього.

Згідно з арабськими традиціями, ліва рука вважається «нечистою», тому її використання як невербального засобу комунікації може завдати образи партнеру по спілкуванню. Таке ж ставлення у арабів і до ніг, тому непристойним вважається сидіти, поклавши «ногу на ногу». Якщо таким чином поведеться викладач, у студентів може виникнути психологічний бар'єр, що буде сприяти появі негативних емоцій по відношенню не тільки до викладача, а й до його предмету.

У процесі міжособистісного спілкування та взаємодії арабські учні зазвичай допитливі, привітні, легко йдуть на взаємний контакт, прагнуть всіляко сприяти продовженню взаємин з людьми, які їм сподобалися. Вони не приховують своїх справжніх почуттів по відношенню до співрозмовника, в тому числі іноземця, якщо останній їм подобається.

Необхідно періодично обмінюватися думками зі студентами з питань методів, форм, прийомів, організації роботи в групі, дізнаватися і враховувати їх у своїй роботі. Такі обговорення, що проходять у формі колегіального равнопартнерського спілкування, служать педагогізації навчального процесу. Викладачеві рекомендується не критикувати плани, які студент-араб захоче запропонувати в ході заняття. Бажано завжди схвалювати їх, а похваливши, змінювати поступово, непомітно примушуючи самого учня вносити нові пропозиції доти, поки ці плани не будуть збігатися з планами викладача.

В ході занять викладачеві важливо звикнути до деяких особливостей, звичайних для арабського мовного етикету, тому тут виникає необхідність зупинитися на тих його елементах, урахування яких важливе для активізації навчального процесу.

Так, найбільш поширеним елементом мовного етикету в арабів вважається поздоровлення. Воно виражає почуття й одночасно настанови людини і спрямоване на певний перлокутивний ефект, що має своєю метою виклик позитивної реакції співрозмовника стосовно до мовця. Функція поздоровлень полягає у створенні особливої атмосфери ввічливості, доброзичливості в процесі спілкування. Приводом для привітання у арабів може бути все що завгодно: свята, зустрічі, покупки, від'їзд або приїзд. Так, різні моменти, які підходять під випадки поздоровлення, можуть бути використані викладачем на заняттях УМІ для формування соціолінгвістичної компетенції учнів в процесі оволодіння формулами мовного етикету на заняттях з розвитку мовлення та країнознавства. Це відображає зв'язок між досліджуваною мовою і фактами соціального життя його носіїв, а також підвищує бажання учнів вступити в контакт, який обумовлюється наявністю потреби, мотивів, визначеного ставлення до майбутніх партнерів по комунікації.

Одним із специфічних, часто повторюваних явищ в мові арабомовних студентів (навіть іноземною мовою) виступають клятви (вони прикликають Аллаха в своїх аргументах майже в кожній бесіді), що часто являє собою певний подразник для нашого викладача, в мовному етикеті якого відсутнє подібне. В даному випадку потрібно вдатися до виховного методу, суть якого полягає в поступовому виключенні лексико-семантичних одиниць, що виражають клятву.

Викладачу слід пам'ятати, що араби не люблять обговорювати неприємні моменти: хвороби, невдачі, нещасні випадки, смерть. У ситуаціях, пов'язаних з виявленням смутку, араби прагнуть говорити літературною мовою (навіть ті з них, хто рідко її використовує). Цим виражається серйозність ситуації і бажання мовця показати, що все, що відбулося, його посправжньому хвилює, що він щиро переживає і тому вибирає мовну поведінку, відповідну до даного випадку. В таких ситуаціях розмова може йти тільки на серйозні теми, при цьому слід проявляти стриманість, ні в якому разі не можна порушувати атмосферу серйозності й печалі, говорити про щось радісне, смішне або незначне. З цим також пов'язана звичка арабів вживати у своєму мовленні евфемізми. Того, хто хворий, вони називають втомленим, а звичайні вчителі перетворюються на професорів.

Міміка відіграє важливу роль у передачі інформації. Ставлення до міміки може бути різним в українців і арабів. Наприклад, велике значення араби надають контакту поглядів. Це є неодмінною умовою для дотримання етикетної ситуації, тому викладачеві при розмові важливо дивитися в очі арабського студента-співрозмовника, хоча такого роду міміка у нас вважається підлесливою і оцінюється досить негативно.

Також важливо враховувати, що під впливом арабської мови, якій властиві лексичні та синтаксичні повтори, гіперболи, метафори, особлива ритміко-інтонаційний побудова мовлення, у арабів виробилася схильність до перебільшення в оцінці результатів сприйняття навколишньої діяльності, не стільки логічне осмислення одержуваної інформації, скільки підвищена увага до форми викладення, стилю мовлення, красномовства мовця. Арабські студенти не люблять суворої логіки та об'єктивних доказів, а найбільше цінують афористичність, різноманіття висловлювань. В арабському світі абсолютно нормально, коли мова емоційна і майже агресивна для більшої переконливості. Араби – великі шанувальники ораторського мистецтва, і якщо вам вдасться говорити красиво в їхній присутності, то вони вважатимуть це за ознаку вашої освіченості, витонченості та щирості; і неважливо, як вся ця багатослівність звучить для вашого власного вуха

Ваша обережність, стислість і паузи на роздуми не принесуть вам ніякого успіху при спілкуванні з арабами. Якщо ви висловлюєте свої думки стримано, то вони просто подумують, що щось не так, і будуть приставати до вас з розпитуваннями, поки не з'ясують, у чому тут справа. Розмовляючи з арабами, ви повинні говорити не тільки більше, але й голосніше, ніж зазвичай. Гучність голосу, підвищення висоти і тону і навіть крик – все це при розмові з арабами означає щирість.

Для них властиві підвищена реактивність, імпульсивність, поривчастість, нестриманість у прояві почуттів та емоцій.

Араби розмовляють красиво і з задоволенням з тими, хто їм подобається, тому ми повинні постаратися сподобатися їм. Ми можемо почувати себе незручно при прояві явних лестощів або при запевненнях в дружбі, але араби полюбляють саме таку манеру розмови, тому не вагаючись можна розхвалювати їхню країну, їхнє мистецтво, їхні одяг і їжу.

Здається також, що вони мають здатність брати участь одночасно в трьох-чотирьох розмовах.

Араби – люди експансивні і гарячі. Їм притаманний буйний характер вчинків. Дії їх супроводжуються імпульсивністю, імпульсивністю, нестриманістю в прояві почуттів та емоцій. Але гнів їх швидко проходить, а сварка швидко затихає. Сперечаючись між собою, араби практично ніколи не б'ються, хоча під час сварки звучать страшні погрози.

Араби мають глибоку повагу до друкованого слова, особливо якщо воно має релігійне значення. Якщо ви хочете в чому-небудь переконати арабського студента, покажіть йому друковане джерело (газету, книгу): вашим словам він може не повірити.

Практика стимулювання інтересу студентів до вивчення УМІ часто реалізується нетрадиційними способами, різними для тих чи інших національних груп учнів. У зв'язку з цим для оптимізації навчання слід, на наш погляд, продумати тактику введення музичних творів у навчальний процес, оскільки використання музики на заняттях у різних формах і з різними методичними цілями являє собою мало розроблений резерв саме в арабській аудиторії, що складається з людей, які мають в більшості своїй непогані знання в музичній культурі. Крім того, завдяки стрімкому розвитку сучасних технологій можливе проведення так званих «колективних віртуальних відвідувань» театрів, художніх виставок, музеїв, кіно з подальшим обговоренням побаченого. Це сприяє переходу спілкування на інший рівень, зближенню студентів між собою і з викладачем і підвищенню ефективності оволодіння українською мовою арабськими учнями. Враховуючи, що такі заходи відіграють важливу роль у підвищенні інтересу учнів не тільки до мови, але й до культури і традицій українського народу, бажано, щоб вони мали не епізодичний, а систематичний характер, входили в структуру навчальної програми та проходили з обов'язковою участю викладача, який викладає в групі.

Таким чином, цілком очевидно, що без знання азів арабського етикету важко налагодити відносини з арабською аудиторією, бо у певному етикетному ритуалі проявляється національний характер арабів.

Список літератури

1. Arab Cultural Awareness: 58 Factsheets [Electronic resource] // Office of the deputy chief of staff for intelligence us army training and doctrine command ft. Leavenworth, Kansas January, 2006. – Access mode : <https://fas.org/irp/agency/army/arabculture.pdf/>
2. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир; пер. с англ.; под общ. ред. и вступ. ст. А. Е. Кибрика. – М. : Прогресс Универс, 1993. – 656 с.

3. Масионис Дж. Социология / Дж. Масинис ; пер. на русск. язык ЗАО Издательский дом «Питер». – 9-е изд. – СПб. : Питер, 2004. – 752 с.
4. Сайтарли І. А. *Культура міжособистісних стосунків* : навч. посіб. / І. А. Сайтарли. – К. : Академвидав, 2007. – 240 с.
5. Сухарев М. В. Психология народов и наций / М. В. Сухарев. – Донецк : Сталкер, 1997. – 400 с.
6. Бим И. Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и проблемы школьного ученика (опыт системно-структурного описания) / И. Л. Бим. – М. : Русский язык, 1977. – 288 с.
7. Бодалев А. А. *Психология о личности* / А. А. Бодалев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1988. – 188 с.
8. Льюис Ричард Д. Деловые культуры в международном бизнесе. От столкновения к взаимопониманию / Ричард Д. Льюис; пер с англ. – 2-е изд. – М. : Дело, 2001. – 448 с.
9. Леонтьев А. А. Национальная психология и этнопсихология / А. А. Леонтьев // Советская этнография. – 1983. – № 2. – С. 80–82.
10. Крысько В. Г. Этническая психология: Учебное пособие для студентов вузов / В. Г. Крысько. – М. : Академия, 2002. – 313 с.

Завгородній, В.А. Урахування національних особливостей як фактор успішного навчання арабських студентів [Текст] / В.А. Завгородній // Мова, історія, культура у лінгвокомунікативному просторі : збірник наукових праць / Ред.кол.: Л.В. Біденко, О.М. Волкова, С.І. Дегтярьов; Упоряд. Л.Д. Біденко. - Суми : СумДУ, 2015. - Вип.2. - С. 74-88.